

УДК 334.722.1

ПРИВАТНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: ПЕРЕДУМОВИ ТА РЕАЛІЇ**Деркач К.І.****Временко Л.В., к.е.н.***Харківський національний університет будівництва та архітектури*

У статті визначені передумови виникнення приватної підприємницької діяльності, зокрема, правові, економічні, політичні та психологічні. Розробка сприятливих умов для стимулювання приватного підприємництва, роздержавлення і приватизація власності, захищеність всіх видів власності та позитивна суспільна думка стали поштовхом до розвитку підприємницької діяльності. Проаналізовано якісний склад ФОП в Україні за кодами КВЕД, а також простежено динаміку за цими показниками. Досліджено концентрацію ФОП за областями і визначено, що у Київській та Харківській областях сконцентрована їх найбільша кількість, відповідно 15% та 8%. Виявлено вплив законодавчих змін у 2016р. на кількість ФОП в Україні, а саме різке їх скорочення. Окреслені пропозиції щодо удосконалення процесу організації приватного підприємництва. Головним аспектом для вдосконалення має стати законодавча база, а саме її спрощення та покращення з огляду регулювання взаємовідносин ФОП та підприємств.

Ключові слова: підприємництво, господарська діяльність, фізична особа-підприємець (ФОП), регулювання, організація

UDC 334.722.1

PRIVATE ENTERPRISE: PRECONDITIONS AND REALITIES**Derkach K.****Vremenko L., PhD in Economics***Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture*

The article defines the preconditions for the emergence of private entrepreneurial activity, in particular legal, economic, political and psychological. The development of favorable conditions for stimulating private entrepreneurship, privatization and privatization of property, protection of all types of property and positive public opinion have become the impetus for the development of entrepreneurial activity. The qualitative composition of IE in Ukraine according to the codes of CEDA has been analyzed, and the dynamics of these indicators has been traced. The concentration of IE in region has been investigated and the most IE is concentrated in Kyiv and Kharkiv regions, respectively 15% and 7%. The influence of legislative changes in 2016 was revealed. on the number of IE in Ukraine, in particular, their sharp contraction. The proposals for improving the process of organization of private entrepreneurship are outlined. The main aspect for improvement should be the legislative framework, namely, its simplification and improvement in reviewing the regulation of relations between private companies and enterprises.

Keywords: entrepreneurship, economic activity, individual entrepreneur (IE), regulation, organization.

Актуальність проблеми. Підприємець є стрижневою особою в бізнесі. Він прагне вдало використовувати всі фактори виробництва в єдиному процесі задля отримання максимального прибутку з найменшими витратами. У ринковій економіці саме підприємець прогнозує попит на завтрашній день, а саме які товари й послуги завтра знадобляться споживачам.

Діяльність приватних підприємців регулюється чималою кількістю нормативно-правових актів, які безперервно зазнають змін. Саме ця обставина, подекуди, спонукає приватних підприємців приймати рішення щодо подальшої діяльності. Потреба в розумінні цієї проблеми з огляду на значущість приватного підприємництва в Україні, підтверджує актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом проблема організації приватного підприємництва є об'єктом дослідження багатьох вчених: Мазій Н. Г.[1], Гой І. В.[2], Ткаченко А.М. та Якошь І.С.[3], Варналій З.С.[4], Ковач А.В.[5], Коломієць О.О.[6] та інші. Автори розглядають принципи та передумови підприємницької діяльності, механізми формування бізнес-середовища, ризики підприємців та механізми державного регулювання розвитку підприємництва. Але при цьому не достатньо вивченими залишаються питання, пов'язані з діяльністю фізичних осіб-підприємців. Протиріччя між потребою в ефективних механізмах підтримки приватного підприємництва, з одного боку, і відсутністю сталого нормативно-правового забезпечення, зокрема, у сфері ведення господарської діяльності приватними підприємствами, з іншого боку, зумовило актуальність дослідження.

Метою дослідження є визначення передумов та реалій організації приватного підприємництва, а також аналіз розвитку ринку приватного підприємництва в Україні громадянами-підприємцями.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сьогоднішні реалії життя посилюють важливість і значимість для українців започаткування своєї справи. Світові тенденції такі, що в найближче десятиліття більша частина працівників будуть зайняті у власному бізнесі, тому для держави важливо створити сприятливі умови для розвитку підприємницької діяльності громадянами України.

Головною умовою для забезпечення високих темпів зростання вітчизняної економіки та підвищення її конкурентоспроможності і, як наслідок, сприятливого бізнес-середовища є дієвість й обґрунтованість податкового і митного законодавства, усунення на законодавчому та індивідуально підприємцями корупції, хабарництва, рейдерства, тінізації економічної діяльності тощо [1].

В умовах ринкової трансформації економіки України розвиток підприємництва є основою економічного і соціального розвитку, вирішення соціальних проблем, подолання бідності та забезпечення високого рівня життя громадян. Із моменту набуття Україною незалежності відбувалося поступове становлення вітчизняного підприємництва як самостійного соціально-економічного явища [2]. Відповідно так як розвивалося підприємництво, так зазнавало змін і приватне підприємництво, але «вдосконаленню немає меж».

Головною передумовою розвитку приватного підприємництва в Україні стало зняття законодавчих обмежень на підприємницьку діяльність. У лютому 1991 року був прийнятий Закон УРСР «Про підприємництво», який визначив загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення підприємницької діяльності громадянами та юридичними особами на території України [7].

До 1 січня 2004 року в законодавстві застосовувався термін "суб'єкт підприємницької діяльності - фізична особа". З набранням чинності Цивільного кодексу України було введено поняття "фізична особа - підприємець", також це поняття застосовується й у Законі України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців" [8].

Фізична особа - підприємець є громадянином України, іноземним громадянином, особою без громадянства, що здійснює безпосередньо самостійну, систематичну, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку. Громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи. Громадянин-підприємець відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном, на яке відповідно до закону може бути звернено стягнення [7].

Правові передумови підприємництва ґрунтуються на законодавстві і нормативних актах, розроблених у країні. Останні мають визначити для

усіх учасників ринкових відносин однакові "правила гри", тобто надати однакові права і повну економічну свободу, не допускати втручання органів державного управління в господарську діяльність будь-якого суб'єкта за винятком законодавче обумовлених випадків [4]. Право людини і громадянина на підприємницьку діяльність – це визнана та гарантована Конституцією та законами України можливість людини і громадянина самостійно, ініціативно, систематично, на власний ризик діяти у сфері виробництва, розподілу, обміну, надання послуг, зайняття торгівлею та використання матеріальних благ з метою одержання прибутку [5]. У юридичній літературі питання правового положення громадянина-підприємця розглядаються, як правило, у контексті ознак підприємницької діяльності і її організаційно-правових форм. При цьому, недостатньо уваги приділялось особливостям його правового положення у порівнянні з іншими фізичними особами і підприємницькими юридичними особами [6].

Не менш важливою передумовою є створення економічної стабільності державної політики в цих питаннях. Так, з метою підтримки малого підприємництва та ефективного використання його можливостей у розвитку національної економіки було введено спрощену систему оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів підприємницької діяльності [9]. Привабливість цієї системи для фізичних осіб-підприємців зумовлена передусім спрощенням системи адміністрування і зменшенням небезпеки несвідомого порушення чинних законів та правил.

Наразі в Україні існують поряд загальна та спрощена системи оподаткування. Спрощена система оподаткування запроваджена 1 січня 1999 року на сьогодні втратила чинність у зв'язку з прийняттям Податкового Кодексу України (ПКУ), який дещо змінив принципи оподаткування для "спрощенців". Відповідно до ПКУ спрощена система оподаткування, обліку та звітності – особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, на сплату єдиного податку з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності. Фізична особа – підприємець може самостійно, за власним бажанням, обрати спрощену систему оподаткування.

Політичні передумови підприємництва полягають у забезпеченні в країні сприятливого політичного клімату для фізичних осіб –

підприємців. Така політика має надати усім господарюючим суб'єктам гарантії збереження їхньої власності, виключення можливостей націоналізації, експропріації. Владні структури мають захищати всі види власності, у тому числі інтелектуальну (винаходи, новаторство, нові методи організації), а також дбати про сприятливий підприємницький клімат завдяки відповідній податковій, кредитній, митній та іншій політиці [4].

На сьогодні одним з пріоритетних напрямків роботи державної служби зайнятості є стимулювання підприємницької ініціативи серед населення та підтримка і розвиток малого та середнього бізнесу [10]. За сприяння державної служби зайнятості в регіонах відкриваються мобільні Центри розвитку підприємництва, що представляють собою онлайн-додаток для людей, які бажають започаткувати власну справу, і для діючих підприємців, які планують інвестувати кошти, або шукають співвласників для свого бізнесу. Також надається грошова допомога від держави на відкриття своєї справи.

Психологічні передумови підприємництва полягають у позитивній суспільній думці стосовно підприємницької діяльності, відсутність їх стримує розвиток даного процесу. В цьому плані існує багато проблем, оскільки життя кількох поколінь відбувалося в умовах, які формували негативне ставлення до підприємництва [4].

Для гармонійного розвитку підприємницької діяльності важливим аспектом є не втручання держави в діяльність, а виключно економічне регулювання нормативно-законодавчих актів та фінансово-кредитних механізмів. Одним із таких нормативних актів є Класифікатор видів економічної діяльності (КВЕД).

КВЕД виокремлює та координує основні та додаткові види діяльності, обирається ФОП самостійно та може бути один або декілька. Основний вид економічної діяльності – це значущий фактор у формуванні сукупності статистичних одиниць для проведення аналізу.

Проведемо аналіз насиченості ринку за найбільш поширеними видами діяльності (рис.1).

На основі проведеного аналізу можемо зробити висновок про те, що найбільша кількість ФОП-ів займається роздрібною торгівлею, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами. За цим кодом КВЕД зареєстровано, станом на 20.12.2017р. за даними порталу Opendatabot, 547 777 осіб, у сфері складського господарства та

допоміжної діяльності у сфері транспорту – 159 192 осіб, а також оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами – 92 257 осіб. Питома вага цих видів діяльності в загальній структурі становить 50,17%. Це свідчить про те, що половина ФОП займаються саме зазначеними вище видами діяльності.

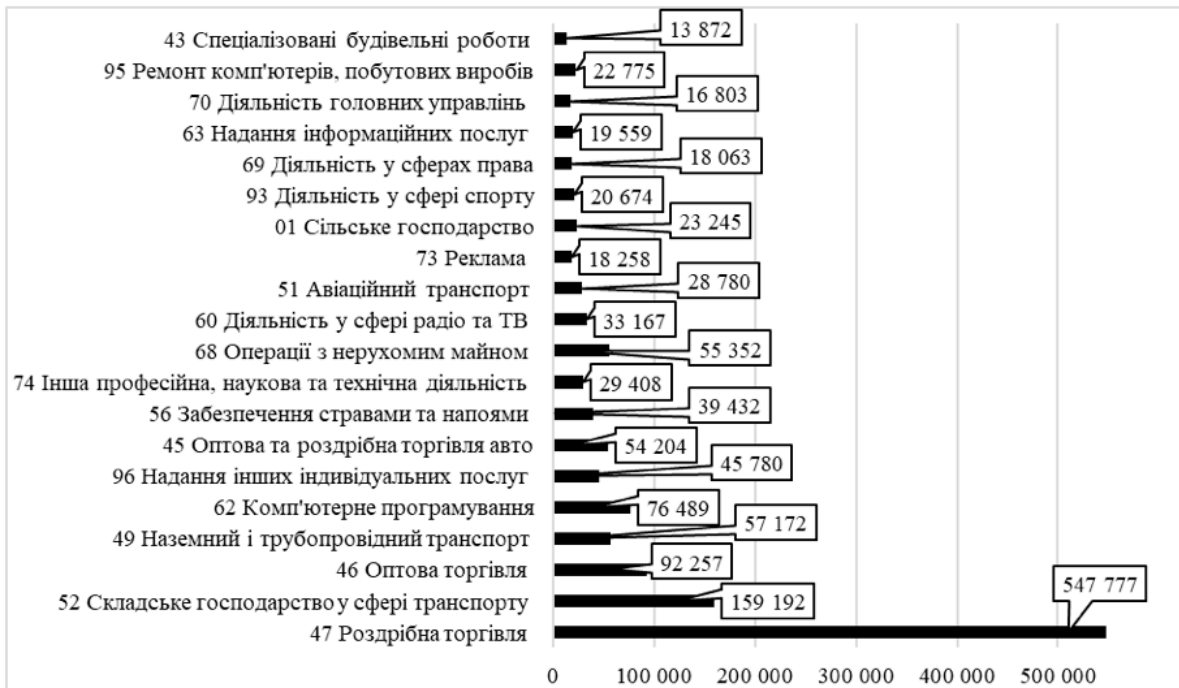

Рис. 1. Кількість діючих ФОП на 20.12.2017р. за видами діяльності
Джерело: власна розробка авторів за даними [11]

Для того аби проаналізувати географічну сегментацію ФОП використаємо рис. 2.

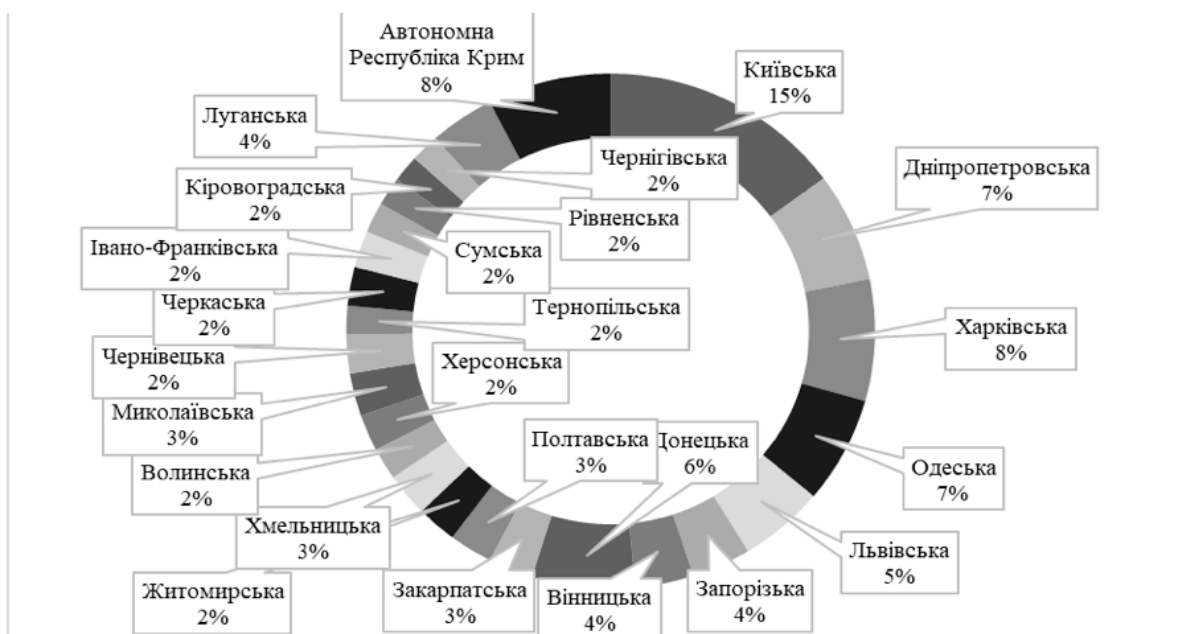

Рис. 2. Концентрація видів діяльності за областями
Джерело: власна розробка авторів за даними [11]

За даними рис. 2 можемо зробити висновок, що найбільша кількість ФОП сконцентрована в Київській та Харківській областях відповідно 15% та 8%, це великі виробничі міста тому така концентрація є виправданою.

Важливими змінами для ФОП є зміна мінімального прожиткового мінімуму, а також мінімальної заробітної плати. З 1 грудня 2017р. прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць становив 1 700 грн, а мінімальна заробітна плата зафіксована з 1 січня 2017р. на рівні 3 200 грн [12]. З 1 січня 2018 року прожитковий мінімум залишиться на тому ж рівні, а з 1 грудня стане 1 853 грн [13]. Щодо мінімальної заробітної плати, то у 2018р. вона закріпиться на рівні 3 723 грн [13].

На 1 січня 2018 року єдиний податок для платників 1 групи складає 10% від прожиткового мінімуму – 170 грн, для 2 групи – 20% мінімальної заробітної плати – 740грн., а для 3 групи – 5% без ПДВ або 3% з ПДВ від доходу [14].

Дуже важливим аспектом діяльності ФОП є сплата єдиного соціального внеску. 27 грудня 2016р. були внесені законодавчі зміни щодо діяльності ФОП, що зобов'язували приватних підприємців з 1 січня 2017р. сплачувати єдиний соціальний внесок у розмірі 704 грн. навіть якщо не мають прибутку. Це призвело до глобального скорочення кількості ФОП в Україні (рис. 3).

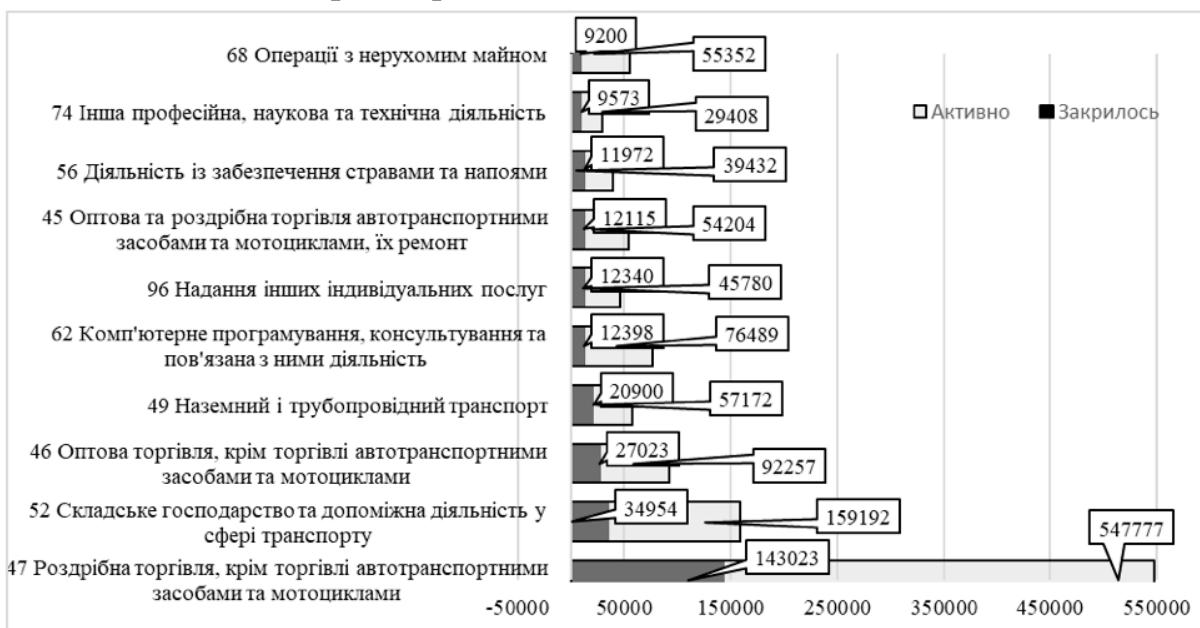

Рис. 3 – Кількість ФОП станом на 17.04. 2017р. за даними Opendatabot

Джерело: власна розробка авторів за даними [11]

З 1 січня 2018 року всі фізичні особи-підприємці, у тому числі і ті, які обрали єдиний податок, будуть зобов'язані сплачувати єдиний соціальний внесок до 20 числа місяця, наступного за звітним кварталом. Це ж правило буде поширюватися на осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність [15].

Раніше для таких осіб, крім ФОП на спрощеній системі оподаткування, застосовувався річний період сплати ЄСВ. Крім того, платники єдиного податку першої групи втрачають право на сплату ЄСВ в сумі не менше 0,5 мінімального страхового внеску. Тому з 2018 року будуть змушені платити його в повному мінімальному розмірі (819,06 грн), як і всі інші “спрощенці” [15].

Це призвело до зміни структури ФОП за групами (рис. 4) (створено автором за даними Державної фіскальної служби України).

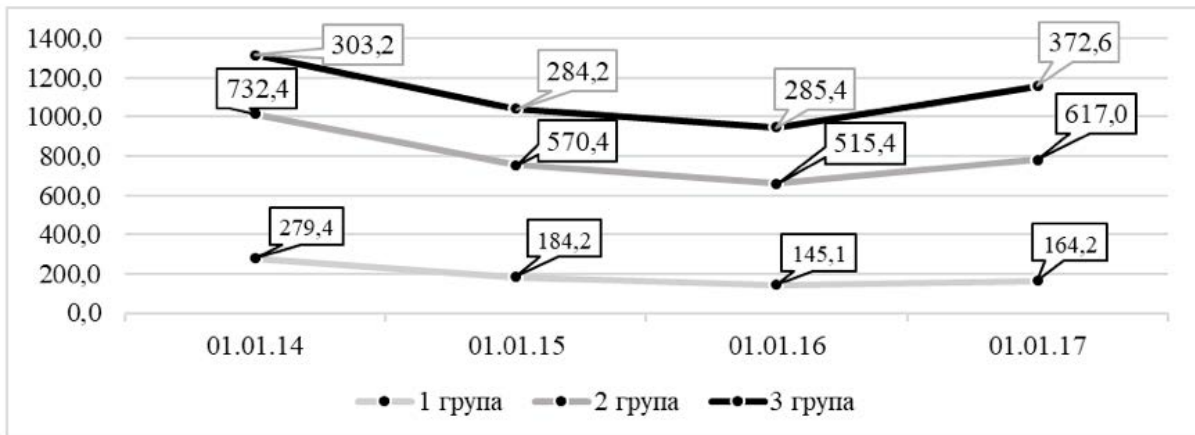

Рис. 4 – Кількість ФОП по групах, тис. осіб

Джерело: власна розробка авторів

За даними рисунку 4 видно, що відбулося збільшення кількості ФОП у 2017р. у порівнянні з 2016р., але значення, яке було зафіксовано у 2014 році досяг лише показник 3 групи. Приріст у 2017р. у порівнянні з 2016р. за 1 групою склав 13,16%, за 2-ю – 19,71%, а за 3-ю – 30,55 %.

Збільшення кількості ФОП 3 групи пояснюється й тим, що деякі підприємства ставлять умову для співробітництва тільки з ФОП. ФОП отримує винагороду (дохід) за виконання певної роботи або надання послуги. Якщо ФОП співпрацює з юридичною особою, то він реєструється платником єдиного податку 3 групи. При цьому він сплачує: єдиний податок – 5% від суми доходу та ЄСВ – 22% [16]. Зазвичай, платники єдиного податку за себе сплачують ЄСВ у мінімальному розмірі, тобто 22% від мінімально встановленої заробітної плати.

А якщо це найманий працівник – фізична особа, то з її заробітної плати утримується ПДФО – 18% та військовий збір – 1,5%, а роботодавець в свою чергу сплачує ЄСВ – 22% від суми нарахованої заробітної плати. Таким чином для ФОП є вигіднішим оподаткування, різниця суттєва 5% або 19,5%. А для роботодавця – мінімізація ЄСВ. Таким чином можемо зробити висновок, що деякі підприємства ухиляються від сплати податків шляхом укладання договорів з фізичними особами-підприємцями.

Важливою проблемою для ФОП стала зміна максимальної суми розрахунку готівкою. З 4 січня 2017р. Національний банк України знизив максимальну суму готівкового розрахунку до 50 тис. грн. (раніше було 150 тис. грн.) Це ускладнило роботу ФОП, адже вони часто купували товар як фізична особа, а продавали як ФОП. Отже, зміни в законодавстві приводять до ускладнення діяльності ФОП і до звуження їх можливостей.

Для прийняття виваженого рішення щодо ведення підприємницької діяльності ФОП, необхідно оцінити всі ризики, які супроводжують таку діяльність. Науковці зазначають [3], що основною проблемою в нашій країні є брак або навіть відсутність необхідної для оцінки ризику інформації. Крім того, не здійснюється постійний моніторинг впливу нормативно-правових актів що регулюють приватне підприємництво, звіти про відстеження результативності регуляторних актів не оприлюднюються.

Поки що переважна більшість питань розвитку приватного підприємництва вирішується методом «проб та помилок», оскільки не має ґрунтовних досліджень щодо цього питання. У березні 2018 року внесено до Верховної Ради проект Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів щодо зменшення ставки податку на додану вартість, реформування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності та підвищення прозорості розрахункових операцій з урахуванням європейської практики", який передбачає ліквідацію третьої групи платників єдиного податку з можливістю переходу на другу групу для фізичних осіб - підприємців, які відповідають вищевказаним вимогам для такої групи [17].

Важливим завданням із позицій сьогодення є забезпечення стабільності та послідовності у виконанні тих державних програмних

заходів, що передбачені у сфері регуляторної та податкової політики стосовно приватного підприємництва.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити такі висновки: 1) виокремлення підприємницької діяльності мало певні передумови, зокрема, правові, економічні, політичні та психологічні. Розробка однакових "правил гри", роздержавлення і приватизація власності, захищеність всіх видів власності та позитивна суспільна думка стали поштовхом до розвитку підприємницької діяльності; 2) проаналізовано якісний склад ФОП в Україні за кодами КВЕД, а також простежено динаміку за цими показниками. Досліджено концентрацію ФОП за областями і визначено, що у Київській та Харківській областях сконцентрована найбільша кількість ФОП, відповідно 15% та 8%. Виявлено вплив законодавчих змін у 2016р. на кількість ФОП в Україні, а саме різке їх скорочення; 3) головним аспектом для розвитку приватного підприємництва має стати законодавча база, а саме її стабільність, передбачуваність та збалансованість нормативно-правових актів, що регулюють приватне підприємництво.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мазій Н. Г. Організаційно-економічні механізми формування бізнес-середовища в Україні / Н. Г. Мазій // Наукові записки . – 2015. – №1(50). – С. 56-62.
2. Гой І. В. Підприємництво: навч. посіб. / І. В. Гой, Т. П. Смелянська. – К.: "Центр учбової літератури", 2013. – 368 с.
3. Ткаченко А.М. Методи оцінки підприємницького ризику / А.М. Ткаченко, І.С. Якошь // Економічний вісник Донбасу. – 2008. – №3. – С. 137-139.
4. Варналій З.С. Основи підприємницької діяльності: Підруч. для учнів 10-11 кл. загальноосвіт. шк., ліцеїв та гімназій / З. С. Варналій, В. О. Сизоненко. – К.: Знання України, 2004. – 404 с.
5. Ковач А.В. Право людини на підприємництво / А.В. Ковач // Часопис Київського університету права. – 2012. – №2. – С. 212-215.
6. Коломієць О.О. Цивільно-правове регулювання діяльності фізичної особи – підприємця: Автореф. дис. канд. екон. наук: 19.03.03 / О.О. Коломієць; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького. – К., 2003. – 23с.
7. Про підприємництво: Закон України N 698-XII 7 лютого 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/698-12>

8. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Закон України N 755-IV 15 травня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
9. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва: Указ Президента України від 03.07.98 № 727/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/727/98>
10. Як започаткувати власний бізнес за сприяння державної служби зайнятості <https://dcz.gov.ua/publikaciya/yak-zapochatkuvaty-vlasnyy-biznes-za-spryyannya-derzhavnoyi-sluzhby-zaynyatosti-0>
11. Проект Opendatabot [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://opendatabot.com/statistics/classes_dead_fop
12. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України № 1801-VIII 21 грудня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-19/page>
13. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України № 2246-VIII 7 грудня 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>
14. Податковий кодекс України № 2755-VI від 2 грудня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>
15. ЄСВ у 2018 році будемо платити по-новому: як і скільки. Мінфін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/ua/2017/11/23/31106243/>
16. Роботодавець пропонує зареєструватися ФОПом: “за” та “проти”. Роботодавець: завжди на твоєму боці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://robotodavets.in.ua/2017/06/16/robotodavets-proponuye-zareyestruvatysya-fopom-za-ta-proty.html>
17. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів щодо зменшення ставки податку на додану вартість, реформування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності та підвищення прозорості розрахункових операцій з урахуванням європейської практики: Пояснювальна записка до проекту Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH68P00A.html